

CIRKLERNE VED BIRKENDEGÅRD

af *Thorkild Ramskou.*

At Danmark er rigt på oldtidsminder er næppe mange i tvivl om, og at ikke alt hvad der gemmer sig i jorden er fremdraget er lige så sikkert. Det gælder både enkeltgenstande og større og mindre anlæg, som i tidens løb er så udjævnede af landbrugsredskaber, at de ikke er erkendbare mere, at sige på overfladen. For stikker man først spaden i jorden, afslører jordlagene straks for det øvede øje, om der har været menneskelig aktivitet på stedet. Senere omlejninger og gennemgravninger af naturlige jordlag udslettes så godt som aldrig.

Hvor meget der gemmer sig i Danmarks undergrund af oldtidsminder, der ikke kan erkendes på overfladen, eller i hvert fald kun vanskeligt, har man fået et indtryk af efter den sidste krig, da visse dele af landet er blevet systematisk gennem søgt fra luften. Kommer man tilvejs, og er de heldige omstændigheder tilstede, kan man utallige steder se spor af fortidsmenneskenes virke. Fotograferer man disse spor, har man da lejlighed til i ro og mag bagefter at sidde og studere, hvad det egentlig er man har set, dengang flyvemaskinen i alt for hastigt tempo fór hen over det gådefulde.

Der er mange årsager til at de ellers usynlige oldtidsminder kan sætte sig spor på overfladen, og som man kun kan få et overblik over fra luften. Som før nævnt, menneskelig aktivitet medfører ofte omlejninger af de

Fig. 1. I baggrunden af billedet Overdrevsbakken, på toppen skimtes den lille gravhøj, der danner centrum i det cirkulære anlæg. Set fra sydvest. (Efter Ramskou 1970).

naturlige jordlag. Som eksempel kan fremføres noget så enkelt som bygning af et hus, lad os sige et jernalderhus. I dét var taget båret af et antal stolper, der har været gravet ned i jorden. Væggene kan have været af græstørv og gulvet af ler, der kan være hidrørt fra et andet sted. Idag er væggene måske udpløjede, ligesom gulvet kan været spredt over et større areal; der er intet mere at se. Men stolpehullerne er der endnu, de går under pløjedybde, og kan derfor under visse omstændigheder gøre opmærksom på deres tilstedeværelse, hvis man har øjnene med sig. Ligger der f.eks. et system af stolpehuller på en mark, hvor jorden ellers ikke er alt for god, siger det sig selv, at den afgrøde, der vokser over stolpehullerne har bedre vækstbetingelser end den, der vokser udenom, ganske simpelt fordi muldlaget i stolpehullet er blevet tykkere, stedet er mere frugtbart. Flyver man hen over marken en tidlig forårsdag, når afgrøden ikke er blevet alt for høj, og på et tidspunkt, da solen står lavt, vil man se

afgrøden over stolpehullerne være lidt højere end den omgivende og kaste skygge. Dette altså på grund af de bedre vækstbetingelser.

Men også på sensommeren kan man være heldig at se stolpehullerne i afgrøden, i en kornmark f.eks. som er „tvangsmodnet“ p. g. a. tørke. Da kan stolpehullerne tegne sig som grønnere pletter, fordi kornet her har haft bedre vækstbetingelser.

Ja selv på en nyharvet mark kan man være heldig i forårstiden at spore menneskelig aktivitet fra oldtiden, og det er det der er tilfældet på det billede, der vises her, på hvilket man kan se mange mærkværdige ting, men endnu flere, der er umiddelbart forståelige. Landbrugsbygningerne giver sig af sig selv. Veje og andre kørebaner ligeledes. Og enhver landmand kan også tyde sporene efter pløjning. De mange forskelligt flammende partier er mere vanskelige at have med at gøre. Om dem kun så meget, at de antyder forskellige jordbundsforhold, der kun kan opklares efter nærmere undersøgelser, men som mest skyldes geologiske forhold.

Midt i billedet ses den sydlige ende af en meget stor mark, der hører under Birkendegård. Mod øst og mod vest ses to gamle mergelgrave. En sort plet nord for dem er en tidligere kilde, og mellem de tre punkter ses resten af en lille gravhøj, i hvis midte ligger en lille stenkiste fra yngre stenalder, og man aner et lille træ mod nord. Alt det er meget normalt, men så er der endvidere en masse hvide pletter, grupperede omkring det lille stenkammer, med dét som centrum. Der anes tre cirkler. Den yderste med ret tæt stillede punkter. Den midterste med noget længere mellem hver plet og inderst antydning af endnu en cirkel med endnu større mellemrum mellem pletterne. Alle har de den lille høj med stenkisten som centrum, og efter fotografiets målestoksforhold har den yderste cirkel en diameter på ca. 320 m.

Hvad er det for noget, spurgte man mig på Geodætisk Institut engang i 1967, da jeg var derovre for at se på noget helt andet. Det er nemlig geodæterne, der først er blevet opmærksomme på denne mærkværdighed, så det er dem, der har startet den spændende undersøgelse, der endnu kun er begyndt og som stadig ikke har kunnet give fyldestgørende svar på spørgsmålet.

Billedet er taget en forårsdag kort efter en regnbyge, og jorden er altså tørret hurtigere op på de hvide pletter end på omgivelserne. Det kan skyldes flere forhold, men mest nærliggende er det at tro, at der under de lyse

pletter enten ligger stenlægninger, der virker som drain, eller at der er nedgravninger, hvor vandet hurtigt kan forsvinde. Dette i betragtning af at jorden på den omhandlede mark er meget lerholdig. Man forstår da, at der på de pågældende steder måtte kunne findes noget i den retning. I 1969 foretog Nationalmuseet, ved undertegnede, den første undersøgelse på stedet efter velvillig tilladelse fra ejeren, godsejer Faye, Birkendegård.

Mod nord skrælledes jorden, d.v.s. pløjelaget af på en strækning af ca. 80×20 m, der efter udmåling på luftfotografiet skulle rumme 8 à 9 af de hvide pletter.

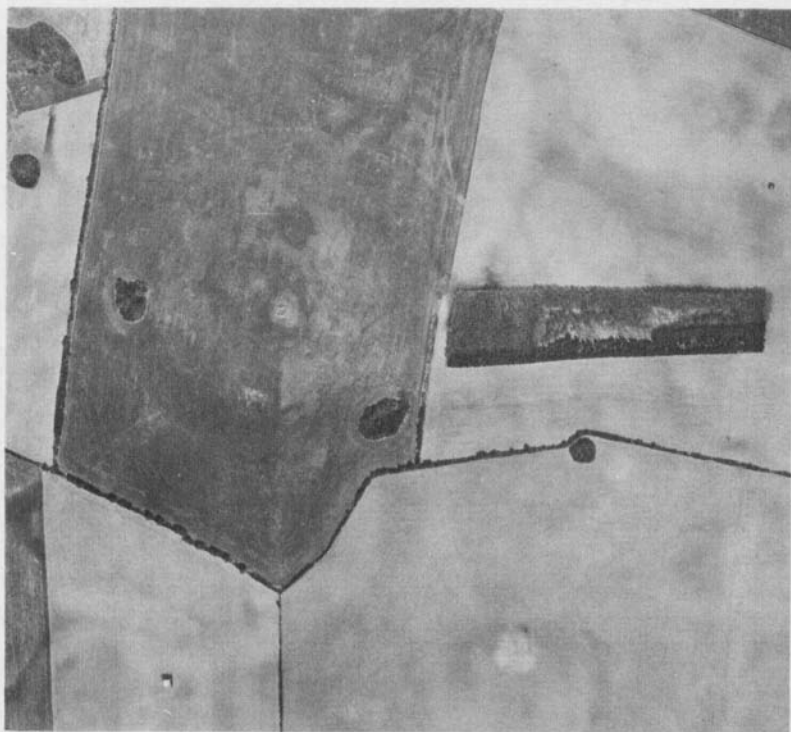

Fig. 2. Geodætisk Instituts luftfoto af Overdrevsbukken, optaget 29/4 1965. (Reproduceret med tilladelse (A 1159/71) af Geodætisk Institut).

Fig. 3. Målebordsblad (M 3221) over området omkring Overdrevsbakken med stencirklen indtegnnet. (Reproduceret med tilladelse (A 1159/71) af Geodætisk Institut).

Denne del af udgravningen er allerede beskrevet i Nationalmuseets Arbejdsmark 1970 p. 59. ff., så der er næppe grund til at komme nærmere ind på den her. Kun så meget, at på det aførmede areal fremkom der 6 „mærker“ eller pletter, hvor der lå mindre sten omkransende en nedgravning. Den menneskelige virksomhed var øjensynlig, og at den havde forbindelse med de „usynlige“ anlæg fremgik af, at alle lå på den cirkelbue, der kunne ses på fotografiet. Der burde sådan set have været endnu et par mærker, men de kan have været så svage at de upåagtsomt er fjernede af den maskine, der anvendtes til at skrabe overjorden af med. Men de fem der fandtes synes at antyde, at de er resterne af de understøttelser, der har været nødvendige for at få rejste sten til at holde sig oprejste. Lignende mærker er velkendte under randsten om dysser og jættestuer. De svage nedgravninger og stenene kan have været årsagen til, at regnbygens fugtighed hurtigere er forsvundet over dem end på omgivelserne.

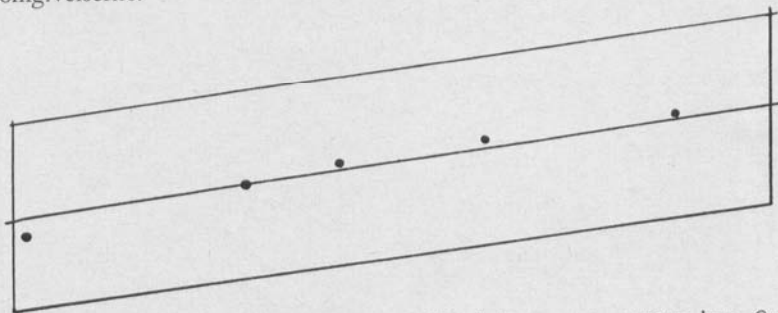

Fig. 4. Opmålingsskitse fra udgravningen, midterlinien er omtrent 80 m lang. Omkring den konstateredes mærker efter fem store sten. (Efter Ramskou 1970).

Mod øst på billedet, mellem mergelgraven og skellet ses en stor sammenhængende hvid plet. Også her afdækkedes et større areal, og det blev øjensynligt, at den hvide plet skyldtes en større stenlægning, i hvilken der fandtes lignende mærker som i den nordlige udgravning. Yderligere fandtes der et par rester af bål, der tydeligt hørte sammen med stenlægningen. Men samtidig blev det klart, at der også var et par stenmærker, der lå udenfor den allers så tydelige cirkel. Helt regelmæssig har den altså ikke været på alle steder.

Fig. 5. Opmåling af stenlægningen i udgravningen. Priksignatur angiver kraftig muldblanding. Stregssignaturen viser resterne af et bål. En del af feltet udfyldes af en revle af mindre sten med muldblanding – afgrænset på fig. med lodrette streger. (Efter Ramskou 1970).

I 1970 fortsattes undersøgelserne syd for den lille høj på toppen af bakken i centrum af cirklerne. Denne gang i den mellemste cirkel, der afslørede nye forhold. Her fandtes overhovedet ikke hvad der kunne tolkes som fundamenter for oprejste sten. Derimod fandtes der et par store gruber, nedgravede i undergrunden, fyldte med sten og bålrester, samt en del lerkarskår. Alle desværre små og overbrudte, så de ikke umiddelbart kunne give en datering af anlægget. Men grubernes placering stemmer stadig med de punkter, der kan ses på luftbilledet, så sammenhængen mellem yderste og næste kreds er evident.

Giver lerkarskårene måske ikke nogen nøjagtig datering af anlægget, giver de dog et fingerpeg, idet de må stamme fra yngre bronzealder eller fra den ældste jernalder.

Men hvad det egentlig er vi her er truffet på, må stadig stå hen i det uvisse. De foreløbige undersøgelser har indtil nu vist, at der i den ydre cirkel kan have stået oprejste sten, der nu er forsvundet. Men samtidig ses at der både i den ydre cirkel og i den nærmeste indenfor har været brændt bål, gravet gruber, ligeledes med bålrester og lerkarskår, men hvad man i sin tid har foretaget sig og hvorfor, er langt fra klarlagt.

Hvad skal man tro om dette spøgelsesagtige monument på Birkendegårds jorder? Arkæologer har en stor og rummelig rubrik, hvor man anbringer mange ting, der ikke er umiddelbart forståelige. Det er den kulturelle rubrik. Men uden tvivl, det er i den cirklerne omkring den lille stenhøj skal placeres. De har aldrig tjent noget praktisk eller jordisk formål, og alene deres nøjagtige geometriske placering henviser dem til noget kultisk.

Fig. 6. Luftfoto af Overdrevsbakken under udgravningen, set fra syd. (Thorkild Ramskou fot.).

Det er kun på de britiske øer man kan finde noget, der svarer til anlægget på Birkendegård, nemlig de såkaldte „henge-monuments“, der har hentet deres navn fra det berømte Stonehenge. Og der er ingen tvivl, det har drejet sig om et monument af samme karakter, uden at man derfor skal tro, at cirklerne på Sjælland kan have haft samme betydning som astronomisk observatorium, som man mener deres engelske kollega har haft. Der er på Birkendegård ikke tale om noget astronomisk anlæg af nogen som helst art. Og tro endelig ikke, at der her har stået meterhøje sten med overliggere. Det har vi aldrig haft materialer til her i landet.

Det ene står dog fast, at det har drejet sig om en kultplads, der har været anvendt i lange tider, og at hvad man der har foretaget sig har været lagt i faste baner. Dette også ment rent geometrisk. Ellers ville man ikke finde de tre concentriske cirkler med centrum i den lille høj på toppen af bakken.

Men den endelige tolkning må vente til mange flere undersøgelser er gjort, og så kan det endda være, at den smutter i den sidste ende. Noget videre end idag kan man forhåbentlig dog nå.